

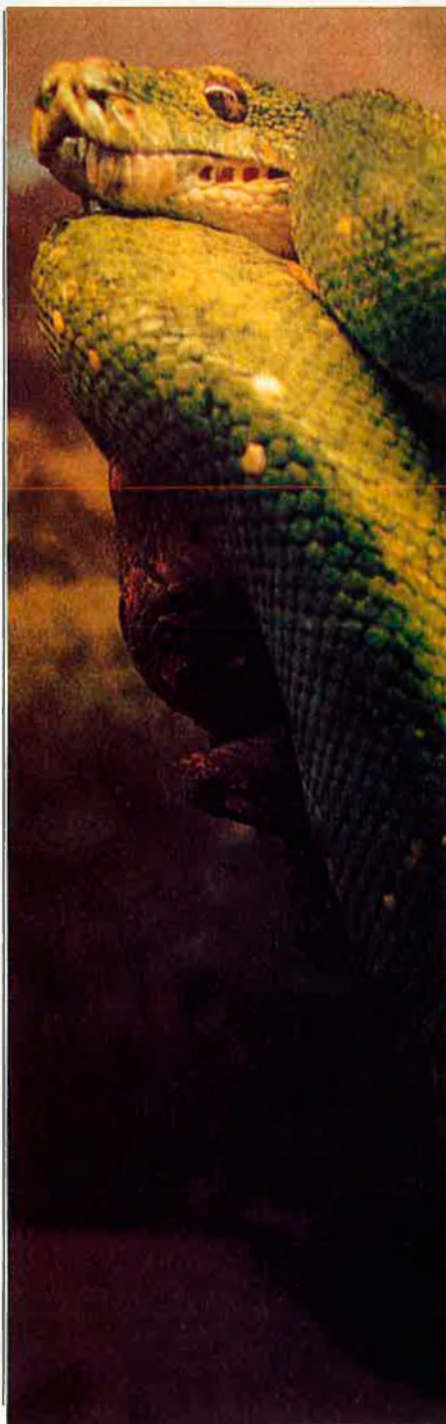
Un mite que continua viu entre nosaltres

El mite de la serp

Llegendes, faules, tradicions, mitologia, han fet de la serp un dels símbols més significatius de la nostra cultura.

La serp, des d'antic, ha motivat passions arravatades. Fonamentalment odi i fòbia, però també culte i veneració. És una de les creacions de la natura que no podia passar desapercebuda i que havia de produir als homes un gavadal de faules i creences. El seu aspecte tan, diem-ne, atípic, va impressionar—des del primer cop que la vérem—la nostra sensibilitat de mamífers. El seu cos àpod, i a primer vista tolit, la seua pell roent, la forma estranya de la seua llengua filiforme i tremolosa, i la mirada fixa, morta, gèlida dels seus ulls amb parpelles soldades transparents, difícilment podien deixar de suggerir a la imaginació de l'home les coses més inversemblants.

Les serps —conegudes científicament per ofidis— estan representades als Països Catalans per dues famílies: els colúbrids i els vipèrids. La primera inclou un gran nombre d'ofidis, la majoria inofensius, com és el cas de la serp de ferradura (*Coluber hippocrepis*), la serp d'Esculapi (*Elaphe longissima*), la colobra de collar (*Natrix natrix*) o la serp d'aigua (*Natrix maura*). En canvi, altres colobres poden resultar alguna vegada lleugerament verinoses per a l'home, com s'esdevé amb la serp verda (*Molophilus monspessulanus*), que és la més grossa dels Països Catalans, i la serp de cogulla (*Mascroprotodon cucullatus*) totes dues freqüents al País Valencià. El seu verí produeix en l'espècie humana una petita inflamació sense importància, i el que realment esglaiava la víctima és l'atac d'una serp de proporcions compreses entre dos i tres metres, que deixa escagarrant fins i tot el més valent. No obstant això, les colobres, malgrat la tradició popular, són uns animals força beneficiosos per a l'economia humana. S'alimenten d'un gran nombre de petits roedors, i també d'insectes nocius per a l'agricultura. La seua desaparició dels

nostres camps està comportant l'augment desorbitat de rates, que danyen cada cop més els conreus.

L'ESCURÇÓ

Dins del grup dels vipèrids, es troben els escurçons. Si hi ha un sentiment de pànic col·lectiu i generalitzat en l'espècie humana, aquest és sens dubte contra l'escurçó. Ja ho expressa el saber popular amb un dramatisme corprenedor: "Picada d'escurçó, no hi ha temps a l'extremunció". És clar que el saber popular és cada cop més anacrònic. La ciència evoluciona amb tal rapidesa que no permet que les dites típiques s'actualitzen mínimament. Avui dia una mossegada d'escurçó difícilment pot arribar a causar la mort, però continua produint, això sí, molèsties notabilíssimes.

Als Països Catalans viuen dues espècies d'escurçó europeu (*Vipera aspis*) i l'escurçó ibèric (*Vipera latasti*). Són serps robustes, de cos gruixut i amb el cap ben diferenciat, de proporcions triangulars. Aquest darrer fet és potser la característica que permet separar més fàcilment aquestes serps verinoses d'altres absolutament inofensives: la forma en V del seu cap. Un altre tret que permet diferenciar-lo de les inòcues colobres, és la forma de la pupilla; que és en l'escurçó vertical i estreta, i en les colobres totalment rodona. Una altra diferència important entre totes dues famílies és que les colobres són ovíparas (amb l'excepció de la colobra llisa europea), mentre que els escurçons són vivípars, és a dir, que donen a llum petites serps totalment formades. Aquesta circumstància va fer creure, a l'antiga Roma, que l'escurçó femella devorava el mascle en el moment de la còpula i que els escurçonets enutjats venjaven el seu pare rossegant el ventre de la mare en naixer.

Els vipèrids s'alimenten d'un gran nombre de micromamífers (ratolins, mu-

ARXIU

saranyes, etc.) però algunes vegades capturen també pardals i sargantanes. Acostumen a trobar-se en zones seques i asolellades, i són, en general, d'activitat diürna, tret de l'estiu, quan són més aviat crepusculars. Son lents de moviments i basen la seua defensa, tant l'escurçó europeu com l'ibèric, més que no en el potent verí, en la seua coloració críptica, que els permet camuflar-se entornar-se de sobte indistingibles del sòl. Per norma general, no ataquen l'home si no es veuen en greu perill.

SIGUEU PRUDENTS COM LES SERPS

Claudi Elià, l'erudit romà, en la seua *Història dels animals* escriu sobre les creences dels seus contemporanis sobre l'origen de les serps: "Es diu que l'esquena d'un home mort converteix la medulla, un cop podrida, en una serp (...). Ara bé, el cos dels homes honrats i nobles descansa i té com a recompensa la quietud (...); però l'esquena dels malvats cria aquestes bèsties". Tanmateix, aquesta és una de les moltes especulacions de l'època, perquè igual que hi havia una fòbia clara contra aquest animal, hi havia alhora un culte directe i força estès, probablement per la influència del culte grec a Asclepi. Es guardaven gran quantitat de serps als temples i cases particulars, i l'anècdota potser més il·lustradora és la de la cova de la serp Lanuvium, on es portaven tots els anys les verges per provar la seua castedat. Si la serp acceptava les ofrenes que li feien les doncelles era senyal que la seua virginitat continuava intacta.

A Grècia les serps eren tingudes per guardianes dels temples, i a Delfos, en el culte tributat a Apol·lo, tingué gran rellevància el mite del Pitó (en la mitologia grega el pitó era la filla de Gea, la Terra). En el temple de Delfos es guardaven serps que es pensava que descen-

dien del Pitó primitiu i eren alimentades per una sacerdotessa verge (que posteriorment s'anomenaria pitonissa). Si les serps prenien les coquetes en mel que la verge els oferia, era mostra que la collita seria bona aquell any. Es curiós remarcar —tal com assenyalava Emili Lluch a la *Revista de Cultura Valenciana*— que Asclepi, el déu de la Medicina a la Grècia antiga i que passà a Roma amb el nom d'Esculapi, siga sempre representat amb una serp. Probablement es justifica pel caràcter endevinador de la Medicina, on el diagnòstic no és més que la solució a una llarga endevinalla.

A Egipte la serp també apareix per representar la divinitat Tum, però és entre els cristians on es presenta com a símbol de la victòria de Jesucrist sobre el dimoni: l'anyell (Jesucrist) aixafant la serp (el dimoni). No obstant això, la serp també personifica la prudència, que segons sant Bernard, sense ella tota virtut es convertiria en vici. Així Jesucrist digué: "Sigueu prudents com serps", sentència que expressa el caràcter guardador d'aquests rèptils. Finalment la serp també simbolitza, és clar, el pecat original.

LLEGENDES POPULARS

Les llegendes referents a les serps pròpies del nostre país són també sucoses. Totes coincideixen en el caràcter nociu de l'animal, mereixedor de l'extermini. La creença més estesa és que les serps mamen de les dones, cercant de nit les cambres on dormen les que alleten infants, i perquè aquests no ploren, els fiquen la punteta de la cua en la boca perquè xuclen, mentre elles s'atraquen de llet materna, tan suament i dolçament que la mare no se n'adona. El xiquet, a poc a poc, a força de no menjar mai, va esllanguint-se fins a morir d'inanició. També —diu la tradició— n'hi ha que ma-

men de les cabres, vaques i ovelles.

Una altra llegenda, arrel·legada a Nàquera, conta que les serps actuen encantant els xiquets i els deixen bojós de per vida. Era freqüent sentir de les persones grans la següent recomanació: "Si alguna vegada se us apareix alguna serp, no us pareu a mirar-la; fugiu, però no al recte, sinó fent esses perquè no us encalce, del contrari, us encantarà i us deixarà *lelos*".

Hi havia també qui pensava que els cabells arrancats amb arrel i posats en aigua es convertien en serps, i en confirmació d'això contaven el cas d'una jove molt bonica que un dia sense adonar-se es va engolir un cabell que se li convertí dins del ventre en una serp. La família, en advertir la grandària del ventre de la noia, en comptes de pensar que tenia una serp dins el ventre va creure coses

Cap d'escurçó europeu (*Vipera aspis*). Dibuix E. Huguet.

pitjors, i per evitar la deshonra la va abandonar en la muntanya. La pobra xiqueta, sens dubte innocent del crim de què l'acusaven, indefensa, sense sabates ni aliments, va caminar dies i dies per la muntanya, i ja es pensava perduda quan un pastor la va salvar. Un bon home que

Cap de colobra de collar (*Natrix natrix*). Dibuix E. Huguet.

mitjançant un beuratge va expulsar la serp del ventre de la noia, i va restituir-li tota la seua antiga bellesa.

Martí Domínguez

Universitat de València.

Departament de Biologia Animal.